

Jacques Derrida

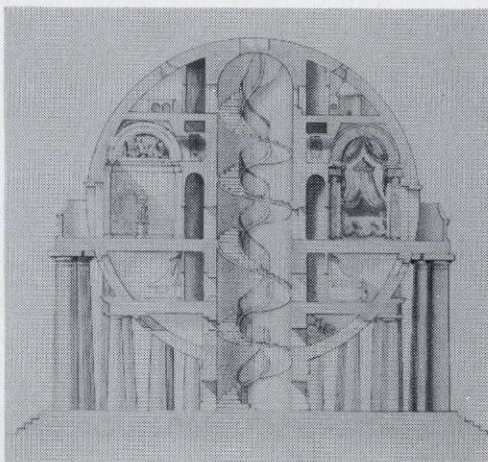
Architectuur waar het verlangen kan wonen

Een interview met Eva Meyer, Parijs februari 1986

Vertaling: Geert Hovingh, Frans Sturkenboom

JD: Laten we het architectonisch denken bekijken. De architectuur wil ik daarmee niet beschouwen als een techniek die van het denken gescheiden en bijgevolg geschikt is dit in de ruimte te representeren, om zoiets als een belichaming van het denken te vormen. Het gaat er veeleer om architectuur als een mogelijkheid van het denken naar voren te brengen, die niet herleidbaar is tot de status van een representatie ervan. Zinspelend op de scheiding van theorie en praktijk, moeten we ons misschien eerst afvragen hoe een dergelijke arbeidsdeling tot stand gekomen is. Het lijkt me dat vanaf het moment dat men het Theorema van de Pratem scheidt, men de architectuur als een eenvoudige techniek beschouwt en haar losmaakt van het denken, *terwijl er misschien een nog te ontdekken denkwijze bestaat die tot het architectonische moment behoort, tot het verlangen, tot het scheppen.*

EM: Maar als men de architectuur als een metafoor beschouwt en bijgevolg voortdurend verwijst naar de noodzakelijkheid van een belichaming van het denken, hoe kan ze dan opnieuw ingevoegd worden in het denken op niet-metaforische wijze? Misschien iets dat niet noodzakelijk naar een belichaming leidt, maar iets dat onderweg blijft, in een labyrint bijvoorbeeld?

Huis voor een kosmopoliet,
Antoine-Laurent-Thomas Vau-
doyer (1785).

JD: Over het labyrint zullen we het nog hebben. Eerst zou ik echter willen schetsen hoe de filosofische traditie het architectonische model heeft gebruikt als metafoor voor een denken dat in zichzelf niet architectonisch kan zijn. Bij Descartes bijvoorbeeld, vindt men de metafoor van het stichten van een stad, en dit stichten is in feite datgene wat het bouwwerk draagt; de stad is voor de architectonische constructie de basis. Bijgevolg is er een soort stedeboekkundige metafoor aanwezig in de filosofie. De *Meditaties* en het discours *Over de Methode* staan vol van deze architectonische voorstellingen die bovendien altijd politieke betekenis hebben. Wanneer Aristoteles een voorbeeld van theorie en praktijk wil geven, neemt hij de *architecton*: deze kent de oorzaak van de dingen, hij is een theoreticus die tevens kan onderwijzen en die arbeiders onder zich heeft staan die niet in staat zijn tot onafhankelijk denken. En daarmee wordt een politieke hiërarchie ingesteld: het architectonische wordt gedefinieerd als een kunst van systemen, als een kunst die daardoor geschikt is om hele takken van de kennis rationeel te organiseren. Het is evident dat de architectonische referentie nuttig is in de retoriek van een taal die zelf geen enkele architecturaaliteit heeft behouden. Ik vraag mij vervolgens af hoe er voorafgaande aan deze scheiding van theorie en praktijk, van denken en architectuur, een denken bestaan kan hebben dat verbonden was met het architectonische evenement. Als iedere taal een verruimtelijking suggereert, een uitleggen in de ruimte dat haar niet domineert maar bij benadering nadert, dan is zij te vergelijken met een soort pionieren, met het banen van een pad. Een pad dat niet gevonden moet worden, maar gecreëerd.

Dit creëren van een pad is in het geheel niet vreemd aan de architectuur. Iedere architectonische plaats, iedere bewoning kent een premisse: het bouwwerk moet zich op een pad bevinden, op een kruispunt waar zowel aankomst als vertrek mogelijk zijn. Er bestaat geen bouwwerk zonder straten die erheen leiden of zich ervan verwijderen; noch zijn er bouwwerken zonder paden erin: zonder gangen, trappen, doorgangen of deuren. Als de taal deze doorgangen naar en binnen een bouwwerk niet kan beheersen betekent dit alleen

dat de taal verstrikt is in deze structuren, dat ze 'onderweg' is, 'onderweegs naar de taal' (Heidegger), onderweg zichzelf te bereiken. De weg is geen methode, dat moet duidelijk zijn. De methode is een techniek, een werkwijze om de weg onder controle te brengen en begaanbaar te maken.

EM: *Maar wat is de weg dan wel?*

JD: Ik verwijs nogmaals naar Heidegger. Hij zegt dat *odos*, de weg, geen *méthodos* is, dat er een weg bestaat die niet te herleiden is tot de definitie van methode. De definitie van de weg als methode interpreteert Heidegger als behorend tot een tijdperk in de geschiedenis van de filosofie, beginnend bij Descartes, Leibniz en Hegel, dat zijn wezen van een 'onderweg zijn' verhuult en naar de vergetelheid doet verglijden, terwijl het juist de oneindigheid van het denken aangeeft: het denken is altijd een weg. Als het denken zich niet boven de weg verheft, als de taal van het denken of het denksysteem van de taal niet begrepen wordt als metataal onderweg, dan betekent dit dat de taal een weg is en dus altijd een bepaald verband heeft gehad met bewoonbaarheid en met architectuur. Dit voortdurend 'onderweg zijn', de bewoonbaarheid van de weg die geen uitweg biedt, verstrikt ons in een labyrint zonder uitgang. Nauwkeuriger gezegd: het is een valstrik, een berekende kunstgreep zoals het labyrint van Dedalus waarover Joyce spreekt.

Het vraagstuk van de architectuur is in feite dat van de plaats, van het plaatsvinden in de ruimte. Het stichten van een plaats die voorheen niet bestond en die in overeenstemming is met wat er eens plaats zal vinden; dat is een plaats. Zoals Mallarmé zegt: "*ce qui a lieu, c'est le lieu.*" En dat is helemaal niet vanzelfsprekend. Het stichten van een bewoonbare plaats is een gebeurtenis, en het is duidelijk dat dit stichten altijd iets technisch is. Er wordt iets uitgevonden dat voorheen niet bestond. Tegelijkertijd is er evenwel de bewoner, mens of God, die de plaats vereist die voorafgaat aan zijn uitvinding of die haar oorzaak is. Daardoor weet men nooit precies waar de oorsprong van de plaats vastgelegd moet worden. Misschien is er een labyrint dat noch natuurlijk noch kunstmatig is en dat wij bewonen, binnen de geschiedenis van de Grieks-westerse filosofie waaruit de oppositie van natuur en techniek afkomstig is. Uit deze oppositie komt het onderscheid tussen de twee labyrinten voort.

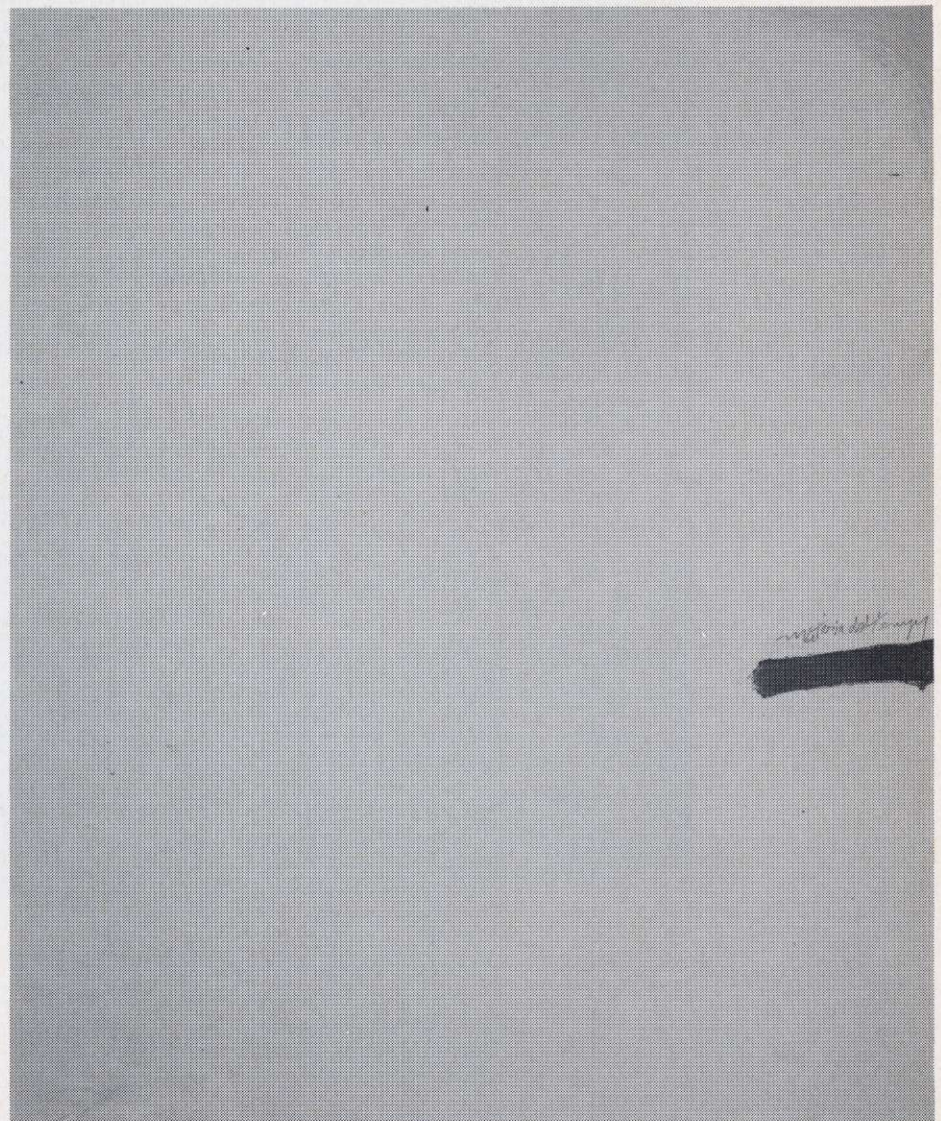
Laten we terugkeren naar de plaats, naar ruimtelijkheid en naar het schrijven. Sinds enige tijd is er zich zoiets als een de-constructieve werkwijze aan het vestigen. Een poging zich te bevrijden van de opposities die opgelegd zijn door de geschiedenis van de filosofie, zoals *physis/téchne*, God/mens, filosofie/architectuur. De de-constructie analyseert en ondervraagt dan de conceptuele paren die over het algemeen geaccepteerd worden als vanzelfsprekend en natuurlijk; alsof ze niet op een precies historisch punt geïnstitutionaliseerd zouden zijn, alsof ze geen geschiedenis zouden hebben. Als iets vanzelfsprekends aangenomen, beperken zij het denken.

Nu lijkt het concept van de de-constructie zelf op een architectonische metafoor. Er wordt vaak van gezegd dat het een negatieve attitude in zich heeft. Er is iets geconstrueerd, een filosofisch systeem, een traditie, een cultuur en vervolgens komt de de-constructeur opdagen om het steen voor steen te vernietigen, de structuur te analyseren en te ontbinden. Dit is vaak genoeg het geval. Men

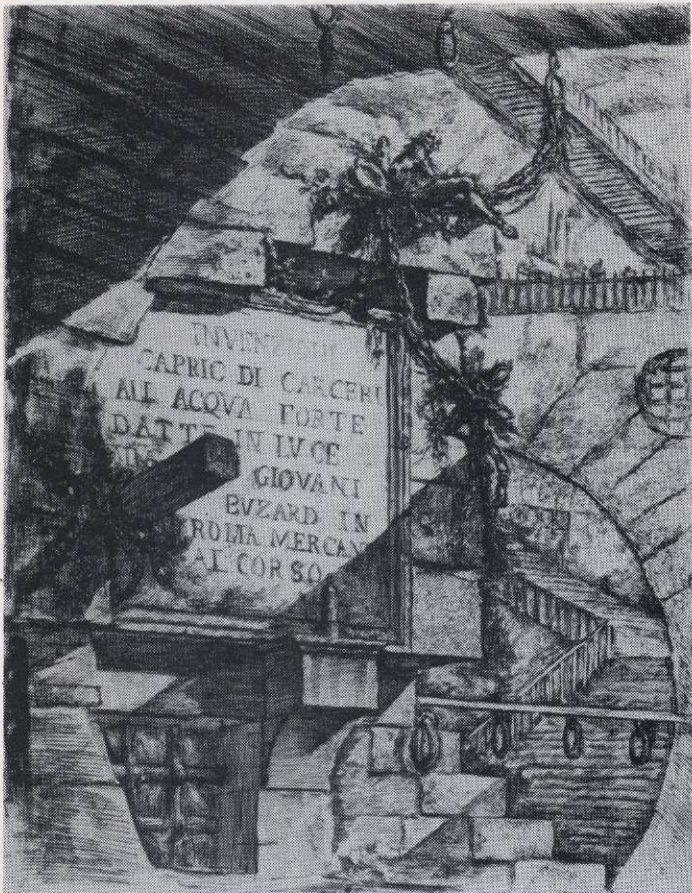
bekijkt een systeem – Platonisch/Hegeliaans – en onderzoekt hoe het gebouwd werd, welke sluitsloten, welke gezichtshoek het bouwwerk draagt; men verplaatst deze en bevrijdt zich daarmee van de autoriteit van het systeem. Dit lijkt me echter niet de essentie van de de-constructie. Het is niet eenvoudigweg de techniek van een architect die weet hoe hij het geconstrueerde moet deconstrueren; het gaat om een sonderen dat raakt aan de techniek zelf, aan de autoriteit van de architectonische metafoor en dat aldus *een eigen architectonische retoriek vormt*.

De-constructie is niet eenvoudigweg een omgekeerd construeren, zoals haar naam schijnt aan te geven; ze is immers in staat voor zichzelf de idee van constructie te vormen. Men zou kunnen zeggen dat niets meer architectonisch is dan de-constructie, maar ook niets minder. Architectonisch denken kan alleen de-constructief zijn in de volgende zin: als een poging datgene zichtbaar te maken wat de autoriteit van de architectonische aaneenschakeling in de filosofie grondvest.

Vanaf dit punt kunnen we terugkeren naar wat de de-constructie verbindt met het schrijven: haar ruimtelijkheid, het denken in termen van een pad, van het banen van een weg die zijn sporen inschrijft – zonder te weten waarheen hij leidt. Zo bezien kan men zeggen dat het banen van een pad een schrijven is dat noch aan de mens, noch aan God, noch aan het dier toegekend kan worden,

Antoni Tàpies

Titelblad (eerste en latere versie), G. B. Piranesi

omdat het in zijn breedste betekenis de plaats aanduidt van waaruit deze classificatie – mens/-God/dier – een vorm kan aannemen. Dit schrijven is werkelijk een labyrint omdat het begin noch eind kent. Men is altijd onderweg. De oppositie van tijd en ruimte, van de tijd van het spreken en de ruimte van de tempel of het huis, heeft niet langer enige zin. Men woont in het schrijven. *Schrijven is vorm van wonen.*

EM: Ik wil hier de vormen van schrijven van de architect zelf in spel brengen. Sinds de invoering van de orthogonale projectie zijn plattegronden, opstanden en doorsnede de belangrijkste notatiewijzen geworden. Zij verschaffen ook de principes overeenkomstig waarmee de architectuur gedefinieerd wordt. In de plattegronden van Palladio, Bramante en Scamozzi kan men de overgang lezen van een theocentrisch naar een antropocentrisch wereldbeeld, waarin de vorm van het kruis zich steeds meer opent naar een uitleg in Platonische kwadranten en rechthoeken en daar uiteindelijk helemaal in oplost. Het modernisme daarentegen onderscheidt zichzelf door een kritiek op deze humanistische positie. Maison Domino van Le Corbusier is hier een voorbeeld van. Een nieuw type constructie samengesteld uit kubische elementen, met een plat dak en grote ramen, rationeel gearticuleerd zonder enig bouwkundig ornament. Kortom, niet langer een architectuur die de mens representeert, maar die – zoals Peter Eisenmann het stelt – een zelf-referentiële teken wordt.

Een zichzelf verklarende architectuur geeft informatie over wat haar inherent is. Ze reflecteert een fundamenteel nieuwe verhouding tussen mens en object, huis en bewoners. Een mogelijkheid om een dergelijke architectuur te representeren is de axonometrie: een gids voor de lezing van een bouwwerk die haar bewoonbaarheid niet veronderstelt. Het

lijkt me dat zich in deze zelfreflectie van de architectuur in de architectuur een ontwikkeling aftekent die verbonden kan worden met uw arbeid aan de de-constructie, omdat het uitgangspunt fundamenteel kritisch is ten aanzien van methodologie en derhalve filosofisch van aard. Wanneer het huis waarin men zich 'thuis' voelt imiteerbaar wordt en de werkelijkheid binnendringt, dan wordt een veranderd concept van het bouwwerk geïntroduceerd, niet als toepassing maar als een voorwaarde van het denken. Zou het denkbaar zijn dat het theocentrische en het antropocentrische wereldbeeld, samen met hun 'een plaats zijn' getransformeerd kunnen worden in een nieuw, meer gediversifiëerd netwerk?

JD: Wat zich hier aftekent kan begrepen worden als de opening van de architectuur, als het begin van een niet-representatieve architectuur. In deze context is het interessant eraan te herinneren dat de architectuur bij haar aanvang geen kunst van het representeren was, terwijl schilderen, tekenen en beeldhouwen altijd iets kunnen imiteren waarvan verondersteld wordt dat het reeds bestaat. Ik wil nogmaals aan Heidegger herinneren en in het bijzonder aan *Der Ursprung des Kunstwerkes* waarin hij refereert aan de 'Riß' (scheur, schram, tekening). Deze 'Riß' moet in zijn oorspronkelijke betekenis gedacht worden, onafhankelijk van modificaties als 'Grundriß' (plattegrond), 'Aufriß' (vertikale doorsnede) of 'Skizze' (schets). In de architectuur is er net zoiets als de 'Riß', als het graven, als de handeling van het rijten. Dit moet met het schrijven geassocieerd worden. Hier wortelt de poging van de moderne en post-moderne architectuur een ander wonen te scheppen dat verschilt van die in de oude omstandigheden, waar het ontwerp meer was gericht op overheersing, controle van de communicatie, van de economie en het vervoer. Er tekent zich een

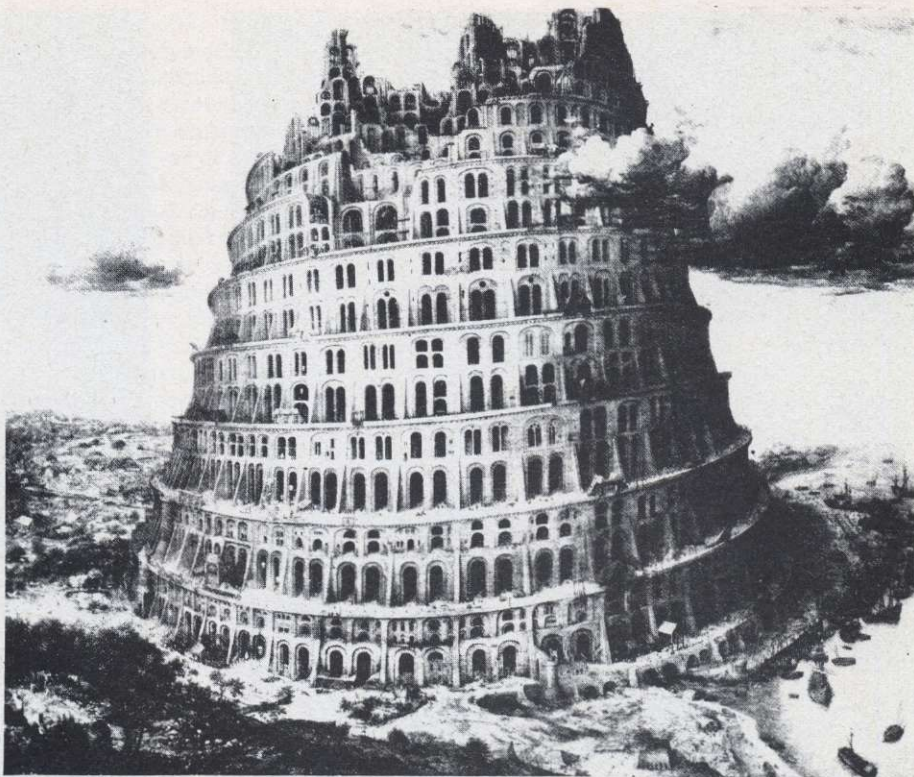
geheel nieuwe verhouding af tussen oppervlak en ruimte – tussen tekening en architectuur. Deze verhouding is al sinds lange tijd van belang. Laten we ons van het labyrint naar de toren van Babel verplaatsen om de onmogelijkheid van de absolute objectivering te thematiseren. Ook daar moet de hemel veroverd worden in een daad van naamgeving die nochtans onscheidbaar verbonden blijft met de natuurlijke taal. Een stam, de Semieten, wiens naam *naam* betekent, een stam die dus *naam* genoemd wordt, wil zoals er in de Bijbel geschreven staat, een toren oprichten die tot de hemel moet reiken met als doel zichzelf een naam te maken. Deze verovering van de hemel, dit innemen van een positie in de hemel, betekent zichzelf een naam geven; en vanuit deze macht, vanuit de macht van de naam, vanuit de hoogte van de metaal, de andere stammen en talen overheersen en koloniseren. Maar God daalt af en verijdelt deze onderneming door één woord uit te spreken: Babel. Dit woord is een naam die lijkt op het naamwoord dat verraaging betekent. Met dit woord veroordeelt hij de mensen tot een verscheidenheid aan talen. Daarom moeten de Semieten afzien van hun project van overheersing door middel van een taal die universeel zou zijn.

Dat deze interventie in de architectuur met een constructie – en dat betekent tevens: de – deconstructie – de mislukking of de beperking representeert die aan de universele taal opgelegd wordt om het project van een politieke en linguïstische overheersing te verijdelen, zegt iets over *de onmogelijkheid de verscheidenheid van talen te beheersen*, over de onmogelijkheid van een universele vertaling. Het betekent ook dat de constructie van de architectuur altijd labyrintisch zal blijven. Het gaat er niet om het ene gezichtspunt op te geven voor een volgend dat het enige en absolute zou zijn. Het gaat er om een verscheidenheid van mogelijke gezichtspunten te zien.

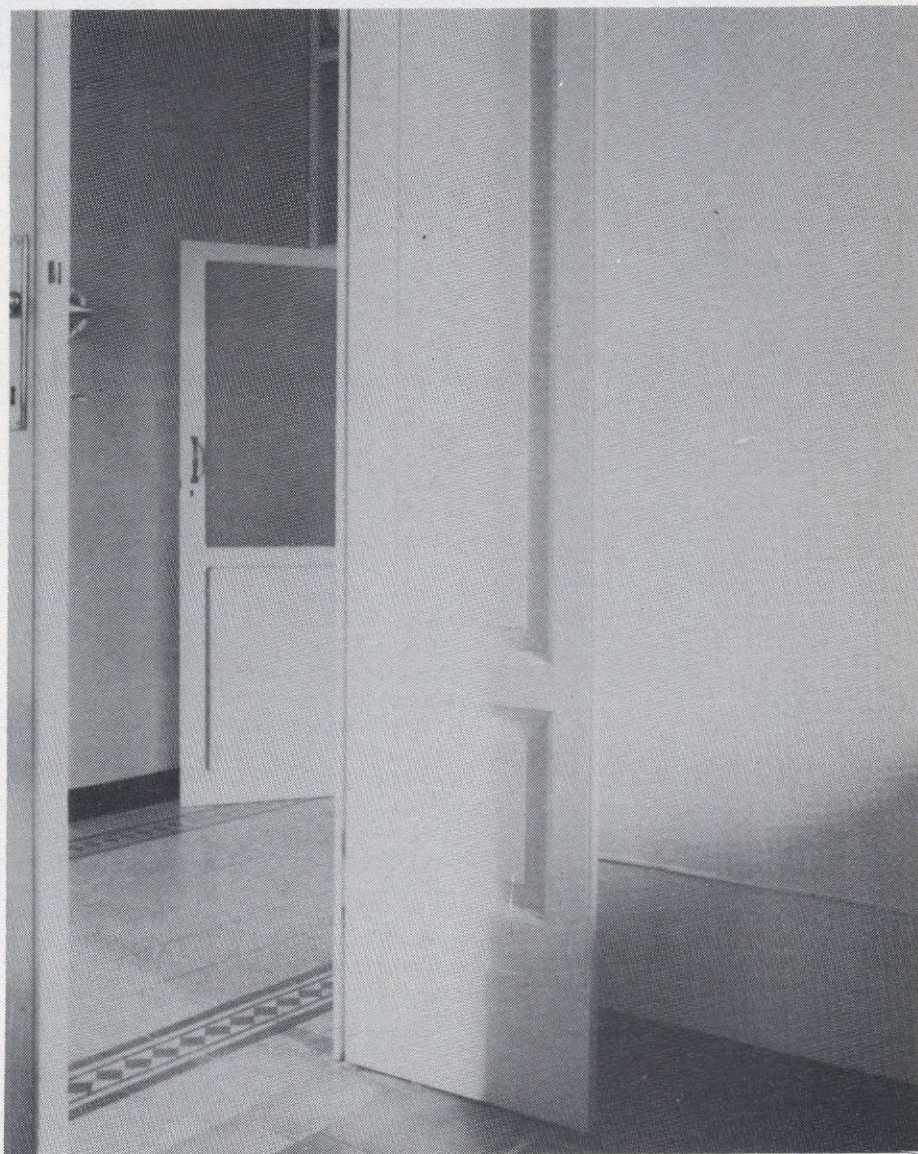
Als de toren was voltooid zou er geen architectuur zijn. Alleen de onvoltooidheid van de toren maakt het voor de architectuur en de veelheid van talen mogelijk een geschiedenis te hebben. Deze geschiedenis moet altijd begrepen worden in relatie tot een goddelijk wezen dat eindig is.

Misschien is het kenmerkend voor het postmodernisme dat het met deze mislukking rekening houdt. Als het modernisme zichzelf onderscheidt door naar absolute overheersing te streven, dan zou het postmodernisme het besef of de ervaring van het einde daarvan kunnen zijn, van het einde van het project van overheersing. Het postmodernisme zou een nieuwe verhouding kunnen ontplooiën met het goddelijke dat zich niet langer zou manifesteren in de traditionele vormen van de Griekse, Christelijke of andere godheden, maar dat toch de voorwaarden voor een architectonisch denken zou aangeven. Misschien is er geen architectonisch denken. Maar mocht er een dergelijk denken zijn dan zou het alleen overgebracht kunnen worden door de dimensie van het Hoge, het Verhevene, het Sublieme. Zo gezien is de architectuur geen kwestie van ruimte maar van de ervaring van het Verhevene dat niet hoger maar in zekere zin ouder is dan de ruimte en bijgevolg een verruimtelijking van tijd.

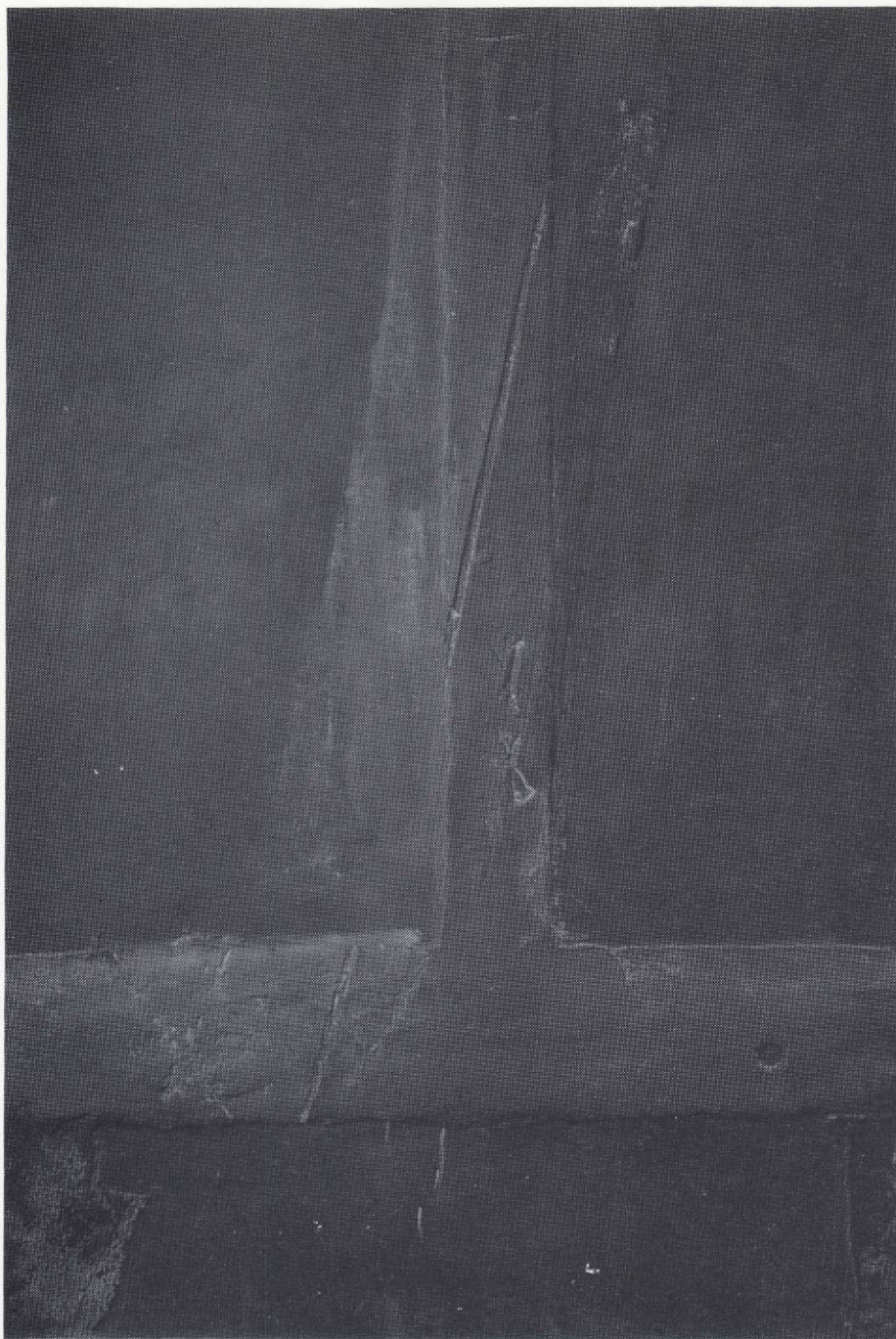
EM: *Kan deze 'verruimtelijking' gedacht worden als een postmoderne conceptie van een proces dat het subject zover in zijn machinatie betreft dat het zichzelf er niet langer in kan herkennen? Hoe kunnen we dit als techniek begrijpen als het geen*

De toren van Babel, Pieter Bruegel de Oude (1525-1569), Museum Boymans-van Beuningen.

.....deuren.....

Omgekeerde T op zwarte achtergrond, Antoni Tàpies (1961)

De hofbibliotheek, P. Lambecius (1700).

enkele her-verwerving, geen enkele overheersing impliceert?

JD: Alle kwesties die we tot nu toe naar voren hebben gebracht verwijzen naar het vraagstuk van de doctrine en dat kan alleen in een politieke context worden geplaatst. Hoe is het bijvoorbeeld mogelijk een nieuw inventief vermogen te ontwikkelen dat de architect zou toelaten de mogelijkheden van een nieuwe technologie te benutten zonder aspiraties naar uniformiteit, zonder modellen voor de wereld te ontwikkelen? *Een inventief vermogen van de architectonische differentie* dat een nieuw type van verscheidenheid kan doen uitkomen met verschillende begrenzingsen en andere heterogeniteiten dan de bestaande en dat niet herleid kan worden tot een planningstechniek.

Aan het 'Collège International de Philosophie' wordt een seminar gehouden waar filosofen en architecten samenwerken omdat het duidelijk werd dat de planning van het 'Collège' ook een architectonische onderneming moest zijn. Het 'Collège' kan niet plaats vinden als men er geen plaats, geen architectonische vorm voor kan vinden die lijkt op wat er binnen gedacht kan worden. Het 'Collège' moet op een heel andere manier bewoonbaar zijn dan de universiteit. Tot nu toe is er nog geen gebouw voor het 'Collège'. Nu eens gebruikt men een kamer, dan weer ergens een hal. Als architectuur bestaat het 'Collège' nog niet en zal het wellicht nooit bestaan. *Er is een vormeloos verlangen naar een andere vorm.* Het verlangen naar een nieuwe locatie, naar nieuwe galerijen, nieuwe gangen, nieuwe vormen van wonen en denken.

Dat is een belofte. En als ik zeg dat het 'Collège' nog niet als architectuur bestaat dan zou dat ook kunnen betekenen dat de gemeenschap die het vereist nog niet bestaat en dat de plaats er daarom nog niet is. Een gemeenschap moet de betrokkenheid en het werk accepteren opdat er een architectonisch denken plaats vindt. Er tekent zich een nieuwe verhouding af tussen het individu en de gemeenschap, tussen het origineel en de reproductie. Denken we bijvoorbeeld aan China en Japan waar men houten tempels bouwt en ze regelmatig helemaal vernieuwt zonder dat ze hun oorspronkelijkheid verliezen. Deze ligt klaarblijkelijk niet in het waarneembare lichaam besloten maar in iets anders. Ook dat is Babel: de verscheidenheid van betrekkingen tot het architectonisch evenement in de verschillende culturen. Weten dat er een belofte gedaan is, zelfs al wordt ze niet in haar zichtbare vorm bewaard. *Plaatsen waar het verlangen zichzelf kan herkennen, waar het kan wonen.*